

PRÒLEG DEL LLIBRE GUERRA I REPRESSIÓ AL VALLÈS ORIENTAL

Quan el conseller Joan Saura, durant el primer govern tripartit de la Generalitat, va començar a impulsar les polítiques de recuperació de la memòria històrica, vaig pensar que s'obria una etapa amb unes polítiques que estimularien la reconciliació, que superarien el sectarisme amb què el règim franquista va utilitzar els assassinats que van tenir lloc en la zona republicana i que no se centrarien únicament en temes relacionats amb el franquisme i l'antifranquisme; talment com si en aquest país no hi hagués res més a recordar. A més, vaig pensar que finalment, des de la Generalitat de Catalunya, es faria possible que tots els demòcrates honoréssim totes les víctimes de la guerra i postguerra sense distinció d'ideologies ni de bàndols; i que es recuperessin els episodis que van tenir lloc al nostre país durant el segle XX per a les noves generacions que no van viure ni la guerra, ni la postguerra ni el franquisme.

Segons la meua opinió, lamentablement no ha estat així. Els programes de recuperació de la memòria històrica han estat obsessivament relacionats amb la repressió franquista i han oblidat les barbaritats que es van cometre a la zona republicana amb l'argument de sempre: aquells fets ja van ser prou esbombats durant la dictadura. Però 35 anys després de la mort del general Franco, aquesta excusa de mal pagador ja no serveix ni per dissimular el sectarisme amb què han estat dutes a terme les polítiques de recuperació de la memòria històrica, ja que més de la meitat de la població del país (i la totalitat dels menors de 35 anys) no van viure el franquisme. Per tant, no van ser objecte de la manipulació que va fer la dictadura. Era, doncs, una ocasió única per reescriure des d'una perspectiva democràtica la història de la repressió anarquista i comunista que va tenir lloc a la zona republicana. I malauradament ha estat una ocasió perduda que només iniciatives com la de l'historiador Cèsar Alcalà, que ara tenim a les mans, intenten pal·liar. D'aquí prové el seu gran valor.

Recuperar la memòria històrica no vol dir fer únicament un recompte de les víctimes de la repressió franquista i dignificar les fosses comunes. Vol dir això i molt més. Vol dir analitzar sense sectarisme les actituds polítiques dels protagonistes d'aquell període turbulent i saber interpretar la impunitat dels anomenats incontrolats, que van assassinar a tort i dret. Vol dir, també, analitzar què va succeir en els centres de detenció de la CNT-FAI i en les txeques controlades pel Partit Socialista Unificat de Catalunya i els seus aliats soviètics de la KGB i de la III Internacional estalinista.

Recuperar la memòria històrica significa dir, divulgar i retre honors a les víctimes de la repressió franquista que van lluitar per la llibertat i per la legalitat del règim republicà, però també vol dir divulgar amb nom i cognoms els dirigents de les patrulles de control i dels comitès de cada poble, que van assassinar civils; l'únic delictes dels quals era no compartir la seva ideologia o exercir el seu dret a professar lliurement les seves conviccions religioses. En altres paraules, totes les víctimes tenen dret a ser homenatjades pels demòcrates, tot i que abans el franquisme intentés segrestar la seva biografia.

Però res d'això no s'ha fet o, en el millor dels casos, no s'ha fet a mitges. Si el franquisme, de manera injusta i cruel, es va limitar a honorar les víctimes dels incontrolats (o no tan incontrolats) al servei de la seva revolució particular, ara els que han impulsat aquest nou procés de recuperació de la memòria històrica han fet el mateix

però al revés: majoritàriament s'han preocupat només de reivindicar la memòria de les víctimes del franquisme i han oblidat les víctimes dels excessos revolucionaris que es van produir a partir del juliol de 1936.

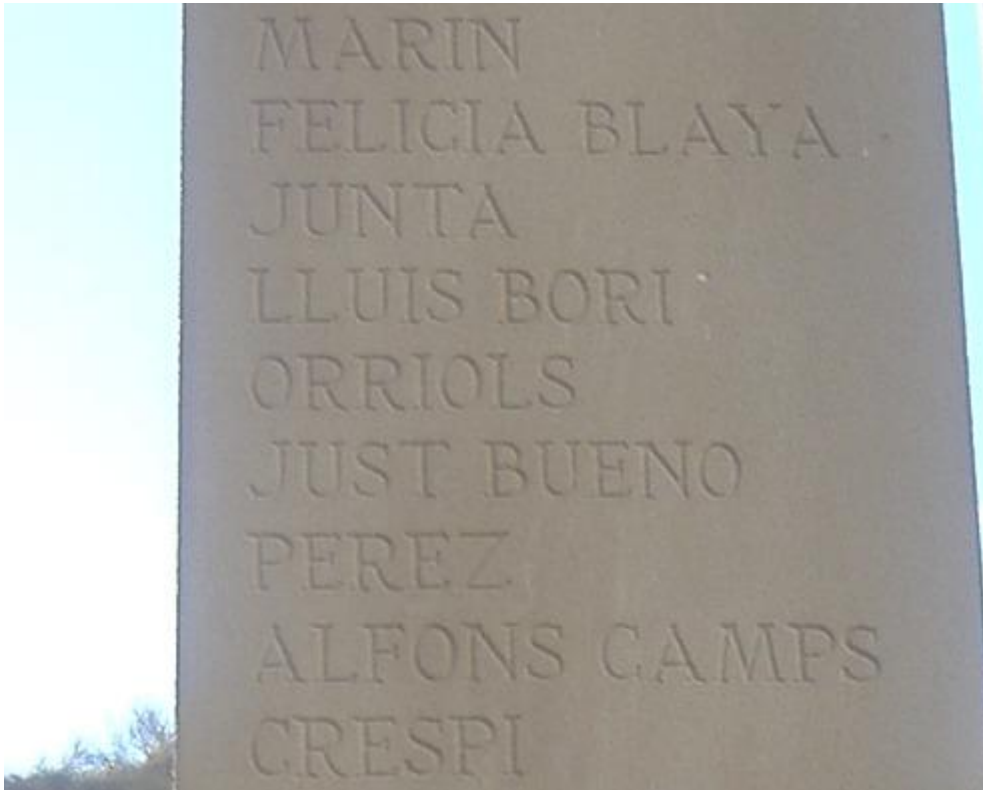
Jo sóc de la Garriga, una població molt castigada durant la guerra que ha fet el seu programa particular de recuperació de la memòria històrica. Als indrets on van caure les bombes que van matar població civil innocent just abans de l'entrada dels franquistes al poble, s'ha col·locat una rajola commemorativa. Trobo que ha estat una iniciativa excel·lent, però encara hauria estat millor si també s'hagués senyalitzat cada lloc on es van cometre assassinats de garriguencs per part dels anarquistes a partir de juliol de 1936. Però en aquests llocs jo no he sabut veure cap signe de dignificació ni de reconeixement a les víctimes, ni de recuperació de la memòria. Aquests, sembla que no són espais aptes per a la memòria, sinó només per a l'amnèsia. A l'entrada del poble, just a la riba del Congost, l'Ajuntament va plantar uns arbres en reconeixement de les víctimes dels bombardeigs de gener de 1939. Però jo hi trobo a faltar bastants arbres.

Dues vegades he estat convocat per l'Ajuntament garriguenc, a causa de la meva condició d'historiador, per a sengles programes de recuperació de la memòria històrica. Però les dues vegades m'he retirat perquè només s'ha volgut recuperar una part de la història i a mi això no em sembla ni just ni equànim, per molt que ideològicament pugui simpatitzar més amb uns que amb els altres. Les polítiques de recuperació de la memòria històrica han de fer-se al marge de les ideologies, perquè això és el que en diem "material sensible", justament perquè les ferides no han cicatritzat encara del tot. I ara, un cop més, s'ha perdut una oportunitat única per cauteritzar-les definitivament.

Per altra banda, calia haver filat una mica més prim en la tasca de rehabilitació de la memòria de les víctimes del franquisme, de manera que en els llistats de les persones honorables que van donar la vida per la llibertat i pels seus ideals, no hi cabessin noms d'assassins i oportunistes que, tot i ser antifranquistes, mai van deixar de ser uns delinqüents comuns. És el cas, per exemple, de personatges com ara Justo Bueno, un pistolero a sou de la FAI; o l'anomenat "cojo de Màlaga", un altre anarquista que va sembrar el terror per la Cerdanya.

M'indigna que, tot i que va ser afusellat pels franquistes al camp de la Bota l'any 1944, el nom de Justo Bueno estigui inscrit a una columna del Fossar de la Pedrera de Montjuïc entre el dels "immolats per la llibertat de Catalunya". Justo Bueno, en realitat era un dels pistolers que el 28 d'abril de 1936, a dos quarts de dues de la tarda, al carrer Muntaner de Barcelona, va assassinar Miquel Badia i Capell, d'Estat Català, i el seu germà Josep¹.

¹ Segons denuncia Josep Benet al seu llibre *Memòries I. De l'esperança a la desfeta (1920-1939)*, Edicions 62, 2008: "Quan escric aquestes ratlles, s'ha escaigut el setantè aniversari de l'assassinat dels germans Badia. Un aniversari que ha estat silenciats del tot, en un temps en què alguns parlen de «memòria històrica» i de «memòria històrica democràtica [sic]». "Ni un record han tingut les institucions, ni els partits parlamentaris, per als germans Badia. Mentrestant, però, el seu assassí, Justo Bueno Pérez, és homenatjat oficialment com a «immolat per Catalunya»". Penso que Benet és un bon exemple de com el fet de tenir una ideologia determinada no ha de ser obstacle per denunciar les manipulacions de la història, encara que aquestes les protagonitzin persones de la pròpia opció política. Benet va ser diputat elegit a les llistes del PSUC el 1980.

El cas de la mort als 28 anys del periodista J. M. Planas, un dels primers impulsors del periodisme d'investigació a Catalunya, que va ser redactor i opinador de mitjans de comunicació ideològicament tan diversos com *La Nau*, *la Ciutat*, *l'Opinió*, *la Rambla*, *Euzkad*, *La Publicitat* o del setmanari *Mirador*; és una altra evidència de com únicament el pistolerisme no va llevar la vida a persones d'ideologia conservadora o a catòlics practicants. Altres, com periodistes liberals, d'idees catalanistes i republicanes, també foren víctimes del fonamentalisme faista pel delictes de no pensar com ells i de denunciar les seves barbaritats.

Però no cal anar gaire més lluny del Vallès Oriental per copsar la magnitud del terrorisme faista contra persones com l'alcalde d'Esquerra Republicana de la Garriga, Gastó Comère Poupé, i de tantes altres persones decents, d'idees republicanes, progressistes i indiscutiblement demòcrates; que van ser assassinades pels mafiosos que van tenir el poder real als carrers de Catalunya els mesos immediatament posteriors a l'esclat de la guerra. ¿Es resoldran els enigmes que encara planen sobre tants i tants assassinats perpetrats per anarquistes i comunistes l'any 1936, o continuarem amb l'actitud sectària d'investigar únicament les maldats del règim franquista i procurar amagar encara uns quants anys més els crims execrables que van cometre membres de la CNT-FAI i els del PSUC? M'agradaria saber quants diners ha esmerçat el Conseller Saura a la investigació dels crims comesos pels franquistes i quants n'ha dedicat per resoldre els enigmes dels assassinats perpetrats pels anarquistes i per la gent del Partit Socialista Unificat de Catalunya, del qual ell va ser membre destacat. Em temo, pel que he pogut observar en les convocatòries de beques i ajuts per a la recerca, i pel que he sentit a les moltes conferències i actes als quals he assistit, que hi ha una desproporció que és un escàndol i un insult a la intel·ligència.

La branca estalinista dels comunistes, és a dir, el PSUC dels anys trenta, va tenir també les mans tacades de sang fins a l'extenuació. Jorge Semprún, exministre de Cultura amb Felipe González i exmilitant comunista purgat per Santiago Carrillo i per Gregorio López Raimundo, en el seu magnífic llibre *Autobiografía de Federico Sánchez*², també explica les excel·lències de la política dels comunistes estalinistes del PSUC envers els seus dissidents i amb les persones que, tot i tenir una ideologia d'esquerres i marxista, no es van voler doblegar a les seves exigències. Per això, seria del màxim interès que aquest programa de recuperació de la memòria històrica que impulsa el conseller Saura facilités la recerca als investigadors, de manera que algun dia poguéssim saber qui va assassinar Andreu Nin, dirigent del POUM i altres membres d'aquest partit. Però em temo que ens en quedarem amb les ganes, perquè la memòria històrica que ara ens ofereixen és una memòria parcial i selectiva que pràcticament no inclou els assassinats que van fer els comunistes i els anarquistes durant els anys 1936-1939.

I això és així, perquè les meves sospites inicials s'han confirmat: la recuperació de la memòria històrica s'ha centrat únicament en un període determinat i ha estat dirigida per polítics i no pas per historiadors, com hauria estat desitjable.

Segons la meua manera de veure les coses, la memòria històrica ha de ser un exercici d'objectivitat que no està a l'abast dels polítics, sinó únicament del món acadèmic, capaç de fer abstracció de les pròpies idees en nom de l'objectivitat i de la professionalitat. N'és un bon exemple el cas de l'acció política protagonitzada pel president Companys, que conec amb força detall com a historiador i també per raons familiars.

Lluís Companys mereixerà sempre el meu respecte com a president que fou del meu país i per la mort que va patir pel simple fet de ser el president de la Generalitat de Catalunya i membre d'un partit republicà, catalanista i d'esquerres. Li professo admiració per la dignitat que va tenir davant la mort. I per aquestes raons, que no són pas banals, defensaré sempre la seva figura arreu. No tinc pas tampoc cap inconvenient a dir que, com a ciutadà, coincideixo en una part significativa del projecte que va defensar i que comparteixo una part important de les seves idees.

Tanmateix, com a historiador, per honestat professional, considero que he de dir que la seva acció de govern va ser un desastre per al nostre país, no únicament durant els primers moments de la guerra, quan es va veure pressionat pels anarquistes, sinó també durant els anys que va ser president en època de pau. Tampoc crec que fos positiva la seva manera de fer política, tant quan feia d'advocat laboralista a la CNT i va crear el Partit Republicà Català, com quan essent dirigent d'Esquerra Republicana de Catalunya es va relacionar de manera inconvenient amb altres membres destacats del seu partit com ara el propi Josep Tarradellas o militants d'Estat Català, com els germans Badia. De la mort d'aquests darrers, se'l va arribar a acusar de ser-ne l'instigador, per part d'un sector del cenetisme, no únicament per exculpar en Justo Bueno, sinó per raons estrictament personals relacionades amb la devoció que sentia per qui fou la seva segona dona, Carme Ballester; amb qui, per cert, sovint es trobava clandestinament a Aiguafreda. Una devoció també compartida per en Miquel Badia.

² Ed. Planeta, 1977

Les proeses sentimentals d'en Companys pertanyen a l'esfera de la seva vida privada, però si els seus afers amorosos van tenir conseqüències polítiques, tal com suggereixen autors solvents³, un programa de recuperació de la memòria històrica centrat en aquest període de temps, hauria de donar a llum aquestes qüestions. I jo, a hores d'ara, no conec cap nova aportació al respecte, tot i que la figura a què ens referim és de la rellevància del president de la Generalitat.

He conegut Cèsar Alcalà amb motiu de la publicació d'aquest llibre, que considero una aportació cabdal al tema que ens ocupa. Una aportació feta sense rebre cap subvenció, amb l'únic objectiu de fer surar la veritat del que va passar a tots i cadascun dels pobles del Vallès Oriental entre 1936 i 1939; enmig d'entre tanta confusió, silencis interessats i indefinició.

Fins ara, d'en Cèsar Alcalà en coneixia només els seus articles d'opinió a la *Revista del Vallès*, del contingut dels quals sovint discrepo. I això és normal, perquè provenim de tradicions ideològiques, acadèmiques i intel·lectuals molt diferents; però ara ens uneix el fet de compartir la idea que va essent hora que acabin determinats tabús en nom d'un discurs políticament correcte.

Sé que entre els seus projectes immediats com a historiador hi ha una recerca sobre la repressió franquista contra els republicans durant la immediata postguerra, i una altra sobre els excessos revolucionaris entre 1936 i 1936 en el conjunt de Catalunya. I estic segur que el resultat de totes dues investigacions serà d'una solvència equiparable amb la que trobareu en aquest llibre que teniu a les mans.

Alcalà aporta amb el seu llibre un exercici d'erudició que ens trasllada amb un llenguatge planer i entenedor. Però, a més, proporciona uns testimoniatges de primera mà i una documentació fins ara inèdita sobre els assassinats, profanacions i espolis de les esglésies i altres edificis emblemàtics de la comarca. Les seves descripcions de les peces artístiques i arquitectòniques que van ser destruïdes per l'estultícia i ignorància d'uns il·luminats engegats per l'odi, ens serveix per copsar la magnitud del despropòsit comès i el sectarisme que encara perviu i que fa que algunes persones i massa responsables polítics s'entestin a continuar ocultant o a infravalorar la importància de la devastació comesa.

Probablement, tant a ell com als lectors del llibre ens hauria agradat que les coses no s'haguessin produït de la manera com van passar, i que les organitzacions de les quals formaven part molts dels actors d'aquells destralers no haguessin vist les seves sigles tacades de sang. Però la realitat és tossuda, els fets incontestables i la feina de l'historiador, per molt que pesi per alguns, és donar a conèixer tot això.

La lectura atenta del llibre *Guerra i repressió al Vallès Oriental (1936-1939)* indueix també a una reflexió. Quan veiem imatges recents que ens escandalitzen per la seva cruesa (per exemple, de l'antiga Iugoslàvia) el llibre d'Alcalà fa pensar que això també va passar aquí, a casa nostra, i no fa pas gaires anys. Fa reflexionar sobre la naturalesa dels humans, capaços d'assassinar per motius inconfessables o, el que encara és pitjor, per raons de caire ideològic, altres persones de la nostra pròpia espècie amb una lleugeresa que fa feredat. El que està explicant en Cèsar Alcalà en el seu llibre no va

³ Vegeu: UCELAY DA CAL, Enric; "El complot nacionalista contra Companys", dins d'un assaig que ocupa un capítol del tercer volum de *La Guerra Civil a Catalunya*. Edicions 62, 2009.

tenir lloc en un país llunyà o fa molts segles, quan les gent tot just tenia un grau més que les bèsties. Va passar fa quatre dies aquí, a casa nostra.

Per tant, no som únicament davant d'un assaig històric del qual ens puguem sentir indiferents. El llibre d'Alcalà és un relat que ens resulta molt proper en l'espai i en el temps en què no podem arronsar les espatlles. Tothom ha de saber què va passar i quines persones i organitzacions van ser les responsables de tots els despropòsits que es van cometre durant la guerra en tots dos bàndols, així com a l'Espanya franquista durant la postguerra. Perquè l'única font de pau autèntica és la justícia, i no pas la venjança.

Per aquesta raó se li ha girat molta feina a l'amic Alcalà. No tinc cap dubte que en els seus propers treballs serà tan objectiu com ho ha estat en aquest llibre. Està fent un bon servei a la causa de la democràcia i de la veritat que tots li agraiem.

Santiago Cucurella